

Анка Вознюк

ШМУЛЬ і МАРТА

Київ
Темпора
2025

«...об'єктивована відразу стала схожою на знешкоджену змію з вирваними зубами, стала далекою, як біль у зламаній нозі після уколу морфію. “Заради пізнання таємниці варто потерпіти” – подумала в ній чужа істота без серця, совісті і честі».

С. І. Віткевич «Ненаситність»

*Василю Дорошенку.
Дякую тобі*

1

Він так часто казав: «Називайте мене, будьте ласкаві, Ширзармұль», що врешті-решт прохання злилось у нерозбірливу фразу «називайтиминебумтеласкаві-ширзармұль», аж з нього позаочі сміялися діти його знайомих. Отож усі кликали його Шмұлем.

Обличчя мав до неможливого невиразне. Якби спробували вивудити його серед гурту двадцяти-тридцятирічних чоловіків, то кого б не обрали, був би не Шмұль. Він і сам собі деколи нагадував недбалий мазок якогось провінційного експресіоніста. У дні, коли тривожився (пояснював це магнітними бурями), десятки разів зазірав у дзеркало, аби нагадати собі, як виглядає. У дні, коли почувався добре, ставився до власної миршавості радше поблажливо. Єдиною симпатичною рисою на його обличчі була усмішка, яка відкривала міцні здорові зуби. Втім, коли сміявся, завжди затуляв її рукою. Так і ходив Шмұль, обтяжений ненависним ім'ям і цноту, якої не вдалося спекатись у старшій школі, чекати довелось аж до того пообіддя у четвер.

konizija

Згодом він часто згадував їхнє кінематографічне знайомство: вона з-за повороту налетіла на нього, звісно, облила кавою, і не тільки вибила з рук всі книжки, а й сама розпласталася на них. Якщо відверто, міркував згодом Шмуть, то це – щира банальщина. Та в той момент про це не думалося, тоді вона прошила його розмірений монотонний шов вогненною голкою і таким чином увірвалася в сюжет.

Згадував свій ступор. Руде шумовиння розкинулося по паперах, за мить вона схопилася, навіть не встиг подати руку, і почала перепрошувати. Збирала докупи його збірки і все лепетала вибачення, пропонувала зараз-таки відкупити сорочку, знову перепрошувала, потім, простягаючи одну з книжок, пробурмотіла: «О, Павличко». Шмуть, кілька разів торкнувшись її руки, запевняв, що все гаразд, і він має запасну сорочку в кабінеті.

– То ти – викладач? – округлила очі. Відтак ще більше зашарілася й перейшла на «ви».

Згадував її метушню в сонячному промінні, свою розгубленість і неясну тривогу. Коли наступного ранку зайшов у студентську кав'ярню на кампусі, то аж скрикнув, побачивши за касою ту саму рудоволосу. Вона його теж упізнала. Вкотре вибачилася. Шмуть великодушно кивнув, взяв еспreso, сів за дальній столик і відкрив навчальний план, який обіцяв заступниці. За якийсь час зловив на собі погляд рудої. Почувався наче тарган у кутку, якого запримітила велетенська лупата істота. Насупився, сперся чолом об руку. Таїсія з'їсть, якщо він не принесе той клятий план.

– Перепрошую...

– Так?

– Комплімент від закладу. І ще раз вибачте.

Вона поставила на стіл невеличку жовтогарячу таралетку.

– Апельсин? – спитав він.

– Апельсин і лимон, – радісно відповіла вона.

– У мене алергія на цитрусові.

– Ой... перепрошую, – сплеснула руками й забрала тарілку.

Шмуть втомлено зітхнув і протер очі. Наступної миті перед ним стояло рожеве безе.

– Я не знала. І ще раз вибачте.

Вона й далі стовбичила перед ним, наче якась персонажка ситкому. Не знала, куди подіти руки, вже не підліток, але видовжена, ніякова. Минали секунди, Шмуть із жахом припустив, що вона знову повторить вибачення, а тому поквапився:

– Все гаразд. Дякую вам.

Нарешті вона вернулася за стійку. Він хмурився, що ж придумати першокурсникам на жовтень? Якщо

все піде добре, то за вересень вони опрацюють три методи літературного аналізу. Можна дати їм «Терен у нозі» Франка і «Майстра» Стефаніка, хай пишуть порівняльний есей. Чудесно. А тоді можна й про архетипи поговорити. До листопада, був певен, на його лекції ходитиме заледве чверть групи, і це попри те, що відвідуваність впливає на підсумковий бал. Зрештою, тим студентам аби гульки, чхати вони хотіли на його лекції, нікого тобі зацікавленого... Еспресо, мабуть, було зайвим, а то його вже аж підкидало. Він захряснув папку й задивився у вікно.

– Вам сподобалось?

Спершу Шмуль не второпав, що вона від нього знову хоче.

– Безе, кажу, сподобалось?

Він перевів погляд на тарілку. Порожня, подумав.

– А. Так. Дякую.

– Ви видаєтеся мені дуже цікавою людиною, – мовила, підсідаючи навпроти.

Звісно, подумав, офіціантці й першокурсник видаватиметься цікавою людиною. Навіть не спитала дозволу приєднатися, цікаво їй, каже.

– Відчуваю, з вами можна хороше поговорити. Набутися, розумієте?

Це вона на Прохаська натякає?

– Приємно чути, – стримано посміхнувся.

– На роботі буває нудно, знаєте, сто людей на день, а поговорити ні з ким, – вона озирнулася на дзенькіт вхідного дзвоника, усмішка трохи спала. – Мушу іти. А ви заходьте.

Шмуль вернувся до плану і більше не підводив очей. Може, і забув би про той епізод, коли б не зустрів її

наступного дня. Пізній вересень, вона йшла кампусом босоніж і тримала в руках туфлі. Забачивши його, засяяла усмішкою.

– Як ваші справи?

Шмуть застиг. Як його справи? Непогано, мабуть? Та чому його зараз допитує босонога дівчина?

– Заземляєтеся? – спитав натомість. Дівчина розсміялася.

– Зранку в мене був настрій на туфлі. А зараз пройшов. Але ще достатньо тепло.

Чи не скористатися цією паузою, подумав він, аби вшитися. Вона неухважно роззирнулася.

– Скоро стане холодніше.

Шмуть вже наготувався задкувати, коли вона спитала:

– Ви теж не любите осінні вечори, особливо коли настає сутінь? Оця якась така... самотність?

Якби носив окуляри, подумав, він би зараз насунув їх ближче до очей.

– На цю тему можете почитати коротку прозу Манна. Там він добре описує відчуття, про яке ви зараз говорите.

Ледь не додав: «І чому ви не на роботі зараз?».

– Ні, – мовила повільно, – Манн, як мені здається, пише про речі екзистенційні, протяжні. Вони в тексті з самого початку й до кінця.

Він двічі кліпнув, дивлячись на неї.

– ...а мені загалом добре із собою. Це тільки ввечері якось тужливо.

Шмуть тільки й гмикнув. Вона підвела очі:

– То що мені порадите почитати в такому разі, пане професоре?

Такого тону від неї не очікував.

– Вибачте. Я не мав на увазі, що ви...

– Мені й так пора.

Шмуль дивився, як вона йде: гордо випрямивши спину, але дещо короткими кроками. Таки боляче йти босоніж. Може, вона студентка тут? Чому він раніше про це не подумав? За серцем почував якусь дивну надірваність. Призахідне сонце подразнювало повіки, дратувало. Звідкись тягнуло димом згарищ.

Сам не знав, що зробилося йому того дня. Може, думав Шмуль, поки вечірній трамвай стрясав його кістками, вона попросту надто багато базікала? З ким він востаннє перекинувся хоча б десятьма словами? З'являлася вчора, голодноока, перед ним, план так і не написав, а сьогодні й поготів – гуляє боса бруком. Допитує особисті подробиці, так наче вони сто років знайомі. І хоч як він себе переконував, що це в ньому вирує надмір кофеїну, що це йому жарко в салоні, у грудях не припиняло копошитися щось липке, загрозливе, неприємне. Що, якби вона була поруч, чіплялася за жовті поручні, проштрикувала своїми незвичними очима? Він би, певно, спромігся краще відповісти на її питання про вечірній смуток. Може, її питання, подумав раптом, передбачало і пропозицію перебути разом цю непевну, тривожну пору, коли контури предметів перетікають одне в одного? Він, хоч як парадоксально, погано зчитував натяки. Що б відповів у такому разі? Вона здавалася дивачкою: ніби досі у своєму дорослішанні не до кінця зрозуміла, де закінчується її шкіра й де починається простір іншості. Тому й чіплялася за довколишнє так гостро й питально.

Вернувшись додому, увімкнув лампу на кухні й сидів, наче за операційним столом. Не так давно зав'язався на

один літературник. То була квартира акторки театру, захащана старими дисками, дерев'яними рамами, словниками, картинами митців місцевого розливу, які вона купувала щоразу, коли проходила повз ринок, бо співчувала старим художникам – що поробиш, натура така. Подекуди вона позакривала свій мотлох бордовими ширмами, сам біс знає, що за ними ховалося. Коли хтось хотів сісти на крісло, спершу звідти мав забрати купку книг, котрогось з її котів, а може, й чийось кисть (реманент, пояснювала вона, це ж несправжній). Після пляшчини напівсухого її хлопець (Йосип?) грав на кларнеті, вона – хаотично танцювала, а їхній спільний друг зачитував сирі вірші. Втім, неважливо, вірші це були чи зачаток п'єси, важливо, що квартира повнилась осередками жовтого світла, а тому скидалася на мініатюру вельветового міста, тож Шмуль міг майже розчинитися чи то у шторі, чи то у старих шпалерах і спостерігати за людьми впівока, легко усміхаючись. Під враженнями від її плавких танців, від таємничих ширм, а може, інтоксикований тою кількістю пилу й коньяку, Шмуль накупив у власний дім маленьких світильників. Та лампи швидко перегоріли, а нові він все забував вкрутити, тож у квартирі вже багато років підряд йому здавалося, що він мерзне й ніяк не зігріється.

Їв учорашні макарони. Що, якби привести ту дівчину між цих білих стін, якби вона сиділа зараз на табуреті перед ним? Уявив, як зарум'янилася б ця мертотно-бліда кухня від її медового волосся. Коли востаннє він когось торкався? Лік йшов навіть не на роки, а на десятиліття. Господи, подумав Шмуль.

Долаючи нехіть, пішов чистити зуби. Глянув у дзеркало й жажнувся. Чи то мішки під очима робили обличчя

одутим (кави сьогодні було забагато), чи то він і справді щороку дедалі більше нагадував матір. Хоча чого це він, подумав Шміль, видашуючи пасту з майже порожнього тюбика, його мати була взірцевою жінкою. Чого тільки вартувало самотужки виховувати Шмуля й терпіти всі його вибрики.

Зрештою, сказав сам собі, шуруючи верхній ряд зубів, що поганого в тому, щоб скидатися на власну матір? Хіба зустріну свою Аньєс, і вона під час сексу жахатиметься мого перекошеного обличчя, адже я їй нагадуватиму свекруху. Хоча нині я один-єдиний на світі ношу обличчя матері. Чи означає це, що воно тепер – моє? Тож, якщо заведу собі жінку, спершу треба буде показати світлина мамі. Шміль витер обличчя сірим рушником. Купа мороки. Потрібно поставити прання. На задньому дворі матиного дому стояла коробка з-під пральної машини. Ні, не коробка, цілий портал, у який ховався Шміль, коли в мамі був кепський настрій. Виходячи з того боку, він ставав невидимим для усього світу, для сусідів, для перехожих на вулиці та, що найважливіше, для матері. Втім, старався не потрапляти їй на очі, припишло чекав, поки вона припинить так люто тарабанити каструлями, а тоді знову міг заходити в дім, крутитися на кухні чи поставити собі диск із мультиком. Портал так чи інак проіснував недовго: того серпня дуже задощило, а мама відмовилася відмикати сарай, щоб сховати там коробку, тож картон сумно розлізся під зливою. Та й у вересні Шмулю було б не до ігор в невидимку – пішов у перший клас. Портал, гмикнув він, вимикаючи світло у спальні.

кролик

Єдині його стосунки за двадцять шість років життя тривали два тижні. Діло було в шостому класі. За парту до нього посадили новеньку: тиху дівчинку, одяг якої пахнув фіалковим недорогим пральним порошком. Шмуть був у захваті від її довгого білого волосся та шпаринки між передніми зубами. Декілька днів пропустив обід у школі, і так назбирав їй на шоколадку.

– На.

– Це тобі мама передала?

– Сам купив.

І, схопивши рюкзак, вибіг із класу. Біля школи озирнувся – Ліра йшла назирці й зосереджено шурхотіла листям.

– Я тебе проведу, – сказала.

Шмуть зупинився.

– Ні, краще я тебе.

Він все крутив у голові запитання, які можна було б поставити, та незчувся, як вони опинилися перед її будинком.

– Бувай, – просопіла Ліра.

Шмуть ще постояв трохи: чи не визирне вона з ко-
трогось вікна?

Наступного дня в школі Шмуть напосів на Гену, свого
найкращого друга, аби той допоміг у цій пікантній
ситуації.

– Ну, в мене п'ять дівчат точно було. Чекай... та,
п'ять. Ти, головне, не губись, – Гена постукав пальцем
по скроні. – Поцілуй її.

Шмуть округлив очі.

– В губи?

– Та які губи. В щоку. Або в лоб.

– Я вчора всю дорогу з нею мовчав.

– Дурний. Та скажи їй, що вона гарна.

– Це і так ясно.

– Не ясно, – Гена похлопав його по плечу. – Роз-
кажи їй шось.

– Про книжки?

Важке зітхання:

– Та мона вже й про книжки.

Того пообіддя Ліра сказала:

– Пішли краще через міст.

Тоді, оминувши зашкарублі хрущовки, повела їх
тихим золотаво-зеленим коридором. Як здогадувався
Шмуть, це і був той зловісний яр, що простягався
через місто. Ступив у нього, як ступають у ветхий
поганський храм. Стежка – пряма, протяжна, вона
то спускалась у ви долинки, то підносилась над усім,
так що крони вересневих дерев лоскотали їм литки.
Врешті дійшли до мосту з червоної цегли.

– О, я читав таку історію, – нарешті перервав мовчанку Шмуть.

Ліра спинилася навпроти нього.

– На подібному мості жив троль, який хотів з'їсти життя. Але дітей він не чіпав.

– Це добре. А то я тут часто ходжу, – Ліра подумала й знизала плечима: – Тут тільки наркомани.

– У тій історії хлопчик привів на міст дівчинку, а коли з'явився троль, сказав: «З'їж краще її».

Шмуть уважно спостерігав, як наморщився Лірин ніс.

– Але я б так ніколи не зробив. Я б загородив тебе і сказав: «Їж мене!».

– Ти милий, – раптом мовила вона.

– А ти гарна, – трохи помовчав. – Будеш моєю дівчиною?

Ліра кивнула і взяла його за руку. Шмуть повагався і поцілував її в лоб.

Назад вертався так швидко, як тільки ноги несли. В кущах йому все ввижалися напівпрозорі наркомани з довгим волоссям і виряченими очима.

– Де ти був? – почулось із кухні. Голос не віщував нічого доброго.

– Е-е-е...

Матуся саме чистила картоплю на вечерю. Він бачив тільки її профіль: гострий ніс і гульку на потилиці.

– Я проводжав свою подругу.

Вона не глянула на нього, але вигнула брову.

– Он як. І хто вона?

Шмуть почовгав ступнею по підлозі. Холодна. Мабуть, скоро доведеться ходити в тапочках. Він позадкував:

– Нам багато задали на завтра.

– То хто та дівчина?

Зітхнув.

– Ліра. Ми... ми почали сьогодні зустрічатися.

Мама мовчала, отож він докинув:

– Вона дуже хороша.

– То приведи її якось на обід. Познайomiш.

– Що, справді?

Ще якусь мить вивчав маму – чи не жартує? Тоді усміхнувся, чмокнув її в щоку й побіг мити руки.

– Що ж, приємно познайомитися, – матуся привітала її витриманою недільною усмішкою, дарма що в Бога не вірила. – Проходь.

Ліра заплуталася у шнурівках, коли знімала чобітки. Шмуль тільки сьогодні зауважив, наскільки бліді в дівчинки губи.

Матуся наклала кожному по ложці пюре та по величкому біфштексу. Ліра дуже обережно набирала їжу на виделку. Так, пані Марто, ми зовсім нещодавно переїхали. Він працює автомеханіком. Так, дуже подобається. Люблю географію. І читати. Ні, дякую, пані Марто. Так, Шмуль уважний на уроках. Так, дякую.

– А ти любиш тварин, Ліро?

– Так, пані Марто.

– А Шмулик не любить, – матуся продовжувала дивитися у свою тарілку, лише трохи піднявши брови. – Коли йому було вісім... він мав маленького кролика.

О ні, подумав він.

– Грався з ним цілими днями... Кролик той був білий, лише чорна крапочка на вусі. Той кролик впізнавав Шмуля, завжди біг до його рук...

Шмуль спробував було щось сказати, перебити її, але з рота вирвалося тільки нерозбірливе булькотіння.

– ...одного дня, – Шмуль потягнувся до неї, хотів схопити за руку, мамо, припини, але вона ніби немисне відсунулася від столу, – він взяв цього крілика...

Тільки не це. Шмулеві очі затуманились, а в голові важко загупало.

– ...і відрізав йому голову.

Чути було лишень цокання годинника та щоразу сильніший набат між скронями. Він намагався сховати кудись тільце кров стугоніла у вухах але я глянула за повітку матусю це не я він пошматував його ножом бідного нашого крілика я не хотів з біфштекса витікає липка кров кров під нігтями матусю будь ласка Шмулик либонь намагався його оббідувати але не знав як це зробити я перетворююсь на напівпрозорого троля мамо я спитала нащо ти це зробив Шмулику а він тільки витріщався на мене цього не було як його звали Шмулику Добі Тобі я відчуваю як блідне моє тіло ні не пам'ятаєш пам'ятаю лише що це було навесні і як я спершу побачила кров на нарцисах і тільки потім я пройшла я з'їм твоє життя мамо благаю трупний запах біфштекса ніхто не торкався Шмулику а пам'ятаєш.

– Вибачте! – скрикнула Ліра і вибігла в туалет.

Довго-предовго вони сиділи вдвох у цілковитій тиші. Коли вернулася Ліра, біля її рота досі блищала волога.

– Вибачте. Я маю йти.

– Так швидко? Ходімо, я тебе проведу. Шмулику, ти не проведеш дівчинку?

Він підвівся, трохи похитуючись. Ліктем зачепив склянку. Тріск скла врзався у скроні.

– Ти такий смішний, Шмулику.

Він пам'ятав, як не наважувався глянути Лірі у вічі, а дивився на губи – тонкі, знекровлені. А тоді вона пішла.

Весь наступний день у школі снував, не підводячи голови. Ліра сіла до когось іншого, вже не пригадував до кого.

По дорозі додому відчув, як на нього хтось настрибнув.

– Йоу, як все пройшло?

Гено-Гено, як же я хочу тобі врізати, думав Шмұль.

– Походу, вона не сподобалась мамі.

– Прям не?

Шмұль втупився в розбитий асфальт. У грудях так пекло, що вони мали б бути гарячими на дотик. Глипнув на Гену – чи помітив? – але той власне дивився, як старшокласники грали у футбол.

– Вона побула в нас хвилин десять, – Шмұль трохи помовчав. – Мама розказувала якусь дурню.

– То ти її поцілував?

– Відчепись, – скривився Шмұль. – Скільки ще тих дівчат у світі. Ще вішатись мені на шию будуть.

Гена ствердно кивнув і дуже по-дорослому потиснув йому руку.

– Чуєш, – гукнув упівоберта, – я тобі принесу диск «The Wall». Там про твою мамку.

– Та пішов ти.

Шмұль хотів штовхнути його, але не наважився. За декілька тижнів Гена переїхав у Велику Британію. «Тато там давно працює. Ото нарешті може перевезти мене і маман. Ти тільки не кисни. Баби, вони дивні істоти. От у мене вже було п'ять, а я досі не шарю...». Листа Гена так і не написав. А може, він загубився десь у Нідерландах. Хто його зна. З того часу Шмұль сидів

за партою сам-один, а матуся більше не згадувала ту історію з кролем.

Тієї ночі приснилася мати.

– Скільки разів я казала тобі спати в піжамці? – питала вона й ходила навколо ліжка.

Її око, як і за життя, вишукувало найменший сино-вий гандж, вона кривила їдкими вустами і все називала його Шмуликом.

– Але ти не бачиш мене, – терпляче пояснював їй уві сні, – я пройшов крізь портал.

Вона сміялася, повторювала, що мамині очі бачать все. Він вмикав важку музику, аби заглушити її гортанний регіт, але вона все більшала й більшала.

– Іди, будь ласка, – благав її, а вона й далі ходила довкола.

Зміст

1

колізія	11
кролик	19
полювання на качок у парку	27
нестерпна легкість провінційного життя	43
дубивичі	45
спроба п	55
офензива	59
сентименти	71
їдкий дощ	81
сабіна	85
сира глина	97
ба́тьківщина	103

2

над містом	113
марта. етюди	119
вінчання в саду	121
«анна-полька»	127
різдво	131
дзеркала	139

3

«everywhere at the end of time», the caretaker	149
дистилят	155
химери	163
лемент	177
не-можливість	189
там, де існують чудовиська	197
аморфні фігури	215
кода	223
 сердешні подяки	 227